

DEEL 1: praktijkvoorbeeld

[OVER DE ARTIKELENREEKS 'PARTICIPATIELANDSCHAPPEN'] 'Het moet anders,' schreef staatssecretaris Sharon Dijksma vorig jaar in de Rijksnatuurvisie *Natuurlijk Verder*. 'Natuur moet niet beschermd worden tégen, maar versterkt worden mét de samenleving.' Natuurorganisaties en overheden zoeken naar nieuwe vormen van 'maatschappelijke betrokkenheid'. Ondertussen lijken burgers en bedrijven het heft ook zélf in handen te nemen. Maar gaat het roer écht om – en zo ja, welke kant gaan we op? En willen we dat eigenlijk wel? In 2015 – het jaar van de groene vrijwilliger – verkent Landwerk de nieuwe landschappen van de participatiemaatschappij.

De serie 'Participatielandschappen' wordt financieel mede mogelijk gemaakt door InnovatieNetwerk. De redactie is verantwoordelijk voor de inhoud van de artikelen.

Publieke gronden, die in principe ook een publieke bestemming zouden moeten krijgen.

In Nederland ligt jaarlijks ruim 40.000 hectare grond braak, die door overheden of projectontwikkelaars is aangekocht voor woningbouw, infrastructuur, bedrijventerreinen of ontgroning.

AFLEVERING 3: Eeserwold

Braakliggend bouwterrein wordt kraamkamer voor tijdelijke pioniersnatuur

Door **Hans Bleumink**
Foto's **Mark Zekhuis**

Eeserwold, aan de rand van Steenwijk, is een ambitieus nieuwbouwproject, met klassieke villa's aan het water, een golfbaan en een duurzaam bedrijventerrein. Door de economische crisis verliep de ontwikkeling van het 200 hectare grote terrein echter langzamer dan verwacht. Voor projectontwikkelaar Roelofs en Landschap Overijssel – die al eerder met elkaar hadden samengewerkt – was het een uitgelezen kans om te experimenteren met een verrassend nieuw natuurconcept, dat van 'tijdelijke natuur'. Nu is een deel van het gebied een van de eerste tijdelijke natuurgebied van Nederland. "Eeserwold is een feest voor de natuur geworden, waarbij uiteindelijk iedereen wint," zegt Mark Zekhuis van Landschap Overijssel - "ook als er straks weer flink wordt gebouwd."

Eeserwold is op het eerste gezicht een nieuwbouwproject, zoals je er zoveel hebt. Aan de rand van de snelweg staan een paar moderne kantoorgebouwen met wapperende vlaggen, en verderop is een handvol kapitale villa's te zien. Een groot reclamebord laat de ambitieuze bouwplannen zien. Toch is Eeserwold anders dan anders, omdat het nieuwbouw combineert met tijdelijke natuur. Terwijl veel nieuwbouwlocaties een wat troosteloze indruk maken, lijkt Eeserwold op veel plekken op een uitgestrekt natuurgebied, met opschietende ruigtes, riet en wuivend gras. Gele kwikstaarten kwetteren in de

lucht. Aan de horizon zijn boomgroepen en boerderijen te zien. Verderop grazen Herefordsrunderen.

GENEN

Marcel Grit, hoofd Marketing en Innovatie van projectontwikkelaar Roelofs, die de bouwplannen heeft ontwikkeld, is trots op de tijdelijke transformatie van zijn gebied. Grit: "Roelofs is al 25 jaar bij dit gebied betrokken, eerst vanwege de zandwinning. Een jaar of tien geleden, toen de A32 werd verbreed en Steenwijk wilde uitbreiden, hebben we samen met bouwbedrijf Geveke en

de gemeente plannen gemaakt om hier een bedrijventerrein, een woonwijk en een recreatieplas te ontwikkelen. Roelofs is een familiebedrijf en maatschappelijk verantwoord ondernemen zit in onze genen. Wij proberen altijd om economie en ecologie bij elkaar te brengen. Het ontwikkelen van tijdelijke natuur was dan ook een logische stap." In 2011 werd die stap daadwerkelijk gezet. Landschap Overijssel, dat al veel langer bij de ideevorming over tijdelijke natuur was betrokken, zocht naar geschikte locaties om het concept in de praktijk uit te proberen. Mark Zekhuis, ecooloog en landschapsadviseur bij Landschap Overijssel, stapte

“Door de ontheffing weten we zeker dat we straks zonder problemen verder kunnen bouwen en hoeven we nu geen kosten te maken voor het beheer van het gebied.”

Ook voor de bewoners van Steenwijk is Eeserwold een feest. Het gebied is aantrekkelijk voor wandelaars en fietsers. Mensen laten er hun hond uit en struinen door het gebied.

naar Roelofs. Zekhuis: “Als Landschap Overijssel werkten we al veel langer met Roelofs samen, met name rond hun oude zandwinningen, waar we gezamenlijk nieuwe natuur ontwikkelden. We kenden elkaar goed en er was wederzijds vertrouwen. Dat vertrouwen bleek een uitstekende basis om gezamenlijk iets nieuws te ontwikkelen, wat nog bijna nergens was gedaan.”

TIJDELIJKE NATUUR

Tijdelijke natuur, vertelt Zekhuis, is natuur die voor een beperkt aantal jaren wordt ontwikkeld op gronden die wachten op realisatie van hun nieuwe bestemming. In Nederland ligt jaarlijks ruim 40.000 hectare grond braak, die door overheden of projectontwikkelaars is aangekocht voor woningbouw, infrastructuur, bedrijventerreinen of ontgronding. De toekomstige bestemming van deze gronden is planologisch vastgelegd, maar het duurt vaak nog jaren voordat daadwerkelijk met werkzaamheden wordt begonnen. Door de economische crisis liggen die gronden nog langer braak.

“Als je niets doet, vertelt Zekhuis, “zouden zich daar spontaan pionierssoorten vestigen, zoals gele kwikstaart, kleine plevier, bastaard zandloopkever en kleine vuurvlieder. Dat is heel bijzonder in Nederland. Vroeger kwamen pionierssoorten door natuurlijke processen veel vaker voor. Omdat

het areaal dynamische landschappen sterk is teruggelopen, zie je pionierssoorten tegenwoordig vooral op dit soort terreinen. Maar in de praktijk proberen grondeigenaren juist te voorkomen dat zeldzame planten en dieren zich vestigen, bijvoorbeeld door regelmatig te maaien. Dat doen ze omdat ze bang zijn dat hun bouwplannen door de Flora- en Faunawet vertraagd worden, of dat ze hoge kosten moeten maken als zich daadwerkelijk een rugstreeppad of zandhagedis op hun terreinen vestigt. Dat is paradoxaal: door de wettelijke bescherming van natuur wordt juist voorkomen dat natuur zich kan ontwikkelen.”

Om die ‘perverse prikkel’ aan te pakken werd al in 2004 het idee van tijdelijke natuur geboren: stimuleer de ontwikkeling van tijdelijke natuur door toe te staan dat die natuur zonder problemen ook weer ‘opgeruimd’ kan worden. Dat hoeft niet erg te zijn. Juist pionierssoorten verplaatsen zich naar nieuwe gebieden. Sinds 2009 kunnen grondeigenaren op basis van de zogeheten Beleidslijn Tijdelijke Natuur ontheffing vragen van de Flora- en Faunawet. Om met de aanpak in de praktijk te experimenteren en knelpunten op te lossen, ondertekenden in 2011 acht partijen de Green Deal Tijdelijke Natuur. Inmiddels is in bijna dertig gebieden in totaal zo’n 2000 hectare tijdelijke natuur gerealiseerd.

SAMENWERKING

De Green Deal Tijdelijke Natuur, en de samenwerking met Landschap Overijssel, hebben voor projectontwikkelaar Roelofs veel voordelen. Grit: “Door de ontheffing weten we zeker dat we straks zonder problemen verder kunnen bouwen. Andere ontwikkelaars zonder ontheffing kunnen – hoe goed ze ook proberen om natuurontwikkeling op hun terreinen tegen te gaan – onverwacht toch te maken krijgen met zeldzame soorten en kosten voor compenserende maatregelen. Bovendien hoeven wij geen kosten te maken voor het beheer van het gebied. Maar het allerbelangrijkste is de samenwerking met Landschap Overijssel. Die levert de expertise, voert het vrijwillige beheer en zorgt voor de communicatie met bewoners en lokale natuurorganisaties.”

Zekhuis: “Een belangrijk onderdeel van de ontheffing is de zogenaamde nulmeting, waarmee je vastlegt wat er aan het begin aan natuur in het gebied is. Dat is onze expertise. Alle natuur die erbij komt, mag later weer weggehaald worden. Die nulmeting moet dus goed gebeuren.”

Daarnaast is Landschap Overijssel verantwoordelijk voor het beheer van het gebied. Zekhuis: “In principe hoef je niks te doen. Maar Roelofs heeft wat poelen gegraven om de komst van bijzondere soorten te stimuleren. Bovendien hebben we gemerkt

Gele kwikstaart

dat het – nu het gebied wat langer braak ligt – handig is om een al te snelle bosontwikkeling tegen te gaan. De pioniersvegetatie verdwijnt dan. Daarom wordt een deel van het gebied begraasd. Andere stukken worden een keer per jaar gemaaid. De vraag naar dat hooi is bovendien groot.”

FEESTJE

Marcel Grit ziet Eeserwold als een feestje voor de natuur. “Er zijn hele mooie resultaten geboekt. Je ziet het gebied opbloeien. Maar net als bij een feestje komt er uiteindelijk ook weer een eind aan.”

Ook voor de bewoners van Steenwijk is Eeserwold een feest. Het gebied is aantrekkelijk voor wandelaars en fietsers. Mensen laten er hun hond uit en struinen door het gebied. Er wordt gefietst en gevliegerd. Zekhuis: “Achteraf is het jammer dat we niet ook in kaart hebben gebracht hoe het recreatief medegebruik en de publieke waardering voor het gebied zich hebben ontwikkeld.” Juist in die publieke waardering ligt volgens Zekhuis de toekomst voor tijdelijke natuur. Zekhuis: “Afgelopen jaar hebben we Overijsselse gemeenten proberen te verleiden om hun braakliggende bouwgronden om te zetten in tijdelijke natuur. Maar het animo viel tegen. Sommige gemeenten zijn nog huiverig voor mogelijke beperkingen. Andere gemeenten geven de

braakliggende gronden liever in bruikleen aan een boer, die er maïs plant. Dat kost de wethouder niets, en levert hem goodwill op bij zijn achterban. Dat is misschien begrijpelijk, maar eigenlijk niet juist. Het zijn publieke gronden, die in principe ook een publieke bestemming zouden moeten krijgen. Ik denk dat bewonersgroepen en burgers daarin een belangrijke rol kunnen spelen, door hun bestuurders op te roepen om die gronden in te zetten voor tijdelijke natuur, zodat iedereen ervan kan genieten.”

Grit: “Die maatschappelijke waardering is voor ons als bedrijf ook belangrijk. Ook de ondernemers die hier zitten zijn enthousiast. Die zien vanuit hun kantoor de hazen door het veld rennen en kijken uit op een prachtige bloemenzee. Natuurlijk hopen ze dat ze binnenkort een buurman krijgen, maar de natuurlijke omgeving past ook bij de duurzame uitstraling van het bedrijventerrein.”

HYPERMARKT

Ondertussen trekt de economie weer aan en zijn er vergevorderde plannen voor de bouw van een grote hypermarkt op Eeserwold. Dat wordt een testcase voor de manier waarop omwonenden zullen reageren. Grit: “Natuurlijk is het spannend of onze aanpak dan ook echt werkt, maar we hebben er alle vertrouwen in.” Zekhuis: “Ook in

dat proces spelen wij als natuurorganisatie een belangrijke rol. Voor de bewoners die hier wandelen is het misschien even slikken als er plotseling gebouwd wordt. Wij moeten uitleggen dat dit part of the deal is, dat die pionierssoorten hier juist dānkzij onze aanpak hebben kunnen floreren, en dat ze zich straks elders weer kunnen vestigen. Je moet niet vergeten dat zo’n gebiedsontwikkeling stapsgewijs verloopt, en dat die soorten de tijd hebben om zich te verplaatsen.”

Meer informatie

www.tijdelijkenatuur.nl
www.innovatienetwerk.org/nl/concepten/view/38/TijdelijkeNatuur.html
www.landschapoverijssel.nl/project-eeserwold
www.eeserwold.nl

DEEL 2: verdieping

‘Tijdelijke natuur is klaar om Nederland te veroveren’

Door **Hans Bleumink**

Het idee voor Tijdelijke Natuur ontstond in 2004. Na tien jaar denkwerk, praktijkervaring en innovatieve samenwerking, is het idee volgroeid. “Er is nu zo’n 2000 hectare tijdelijke natuur, dat kunnen er 40.000 worden,” zegt Hank Bartelink, die als directeur van LandschappenNL een van de aanjagers is van de volgende stap in de ‘verovering’ van Nederland.

“**B**egrijp me niet verkeerd,” lacht Hank Bartelink. “LandschappenNL gaat er inderdaad hard aan trekken om van Tijdelijke Natuur een succes te maken. Maar dat doen wij niet alleen. Juist de samenwerking met andere natuurorganisaties – zoals de Vlinderstichting – en projectontwikkelaars is cruciaal voor het slagen van het initiatief.” LandschappenNL is de nieuwe koepel van de twaalf provinciale Landschappen - die eigen natuurgebieden beheren - en Landschapsbeheer Nederland, de koepel van de provinciale groene vrijwilligersorganisaties, die vooral actief zijn op andermans terreinen, bijvoorbeeld in het weidevogelbeheer of bij het knotten van wilgen. Bartelink: “Juist door die combinatie van expertises kunnen we een goede bijdrage leveren aan Tijdelijke Natuur.”

LEF

Bartelink is sinds 2011 betrokken bij de ontwikkeling van het concept, toen acht partijen de Green Deal Tijdelijke Natuur ondertekenden, waaronder private grondeigenaren, het ministerie van Economische Zaken, en De12landschappen zelf dus. De partijen hebben de initiatiefnemer voor de Green Deal, InnovatieNetwerk, gevraagd het voorzitterschap op zich te nemen. Bartelink: “Ontwikkelaars zoals Havenbedrijf Amsterdam en Roelofs hebben daarmee hun nek uitgestoken. Daar was lef voor nodig. Ook natuurorganisaties zijn buiten de gebaande paden getreden. Landschap Overijssel liep door hun samenwerking rond Eeserwold voorop. Je moet niet vergeten dat het voor natuurorganisaties en landschapsbeheerders aanvankelijk een raar idee was om zich in te zetten voor na-

tuur die ook weer verdwijnt. We zijn gewend om te denken vanuit behoud en permanente natuur. Dat vraagt om een enorme omslag in het denken. Maar inhoudelijk is het heel logisch om ons ook in te zetten voor tijdelijke natuur. Op die tijdelijke terreinen kunnen zich juist pionierssoorten vestigen, waarvoor elders in Nederland nauwelijks ruimte is. Je krijgt meer, en ook meer bijzondere natuur. En bovendien: in agrarische gebieden zetten wij ons als Landschapsbeheer ook vaak in voor natuurlijke akkerranden en slootkanten. Die natuur is soms net zo tijdelijk als die op bedrijventerreinen.”

GEDRAGSCODE TIJDELIJKE NATUUR

De Green Deal was bedoeld om in drie jaar gezamenlijk de barrières te slechten die in

Hank Bartelink, directeur van LandschappenNL. Foto: Irene Vijfwinkel

de praktijk opdoemden tussen het logische idee van tijdelijke natuur en de brede toepassing daarvan in de praktijk. Bartelink: "Dat is gelukt. In de Green Deal hebben we laten zien dat Tijdelijke Natuur goed is voor de natuur zelf, voor omwonenden, die van de natuur kunnen genieten, en voor het groene profiel van grondeigenaren en ontwikkelaars; het biedt hen bovendien zekerheid. Tot slot is het kostenbesparend. Win, win, win, win, dus. Inmiddels is in bijna dertig gebieden in totaal zo'n 2000 hectare tijdelijke natuur gerealiseerd." Komend najaar loopt de Green Deal af. Bartelink is tevreden, maar is nu vooral bezig met de volgende stap, de brede introductie van Tijdelijke Natuur in Nederland. De afgelopen jaren zijn de praktische knelpunten opgelost en is de aanpak in de praktijk en bij de rechter aangescherpt. Een grote stap voorwaarts is volgens Bartelink de ontwikkeling van de Gedragscode Tijdelijke Natuur, als aanvulling op de huidige ontheffingssystematiek. Het aanvragen van een ontheffing is omslachtig; de Gedragscode is simpeler. De code beschrijft hoe je je kunt aanmelden, en aan welke voorwaarden en spelregels je moet voldoen. Toepassing van de Gedragscode wordt naar verwachting mogelijk na de inwerkingtreding van de nieuwe Natuurwet, vermoedelijk begin 2016. Vanaf dan kunnen grondeigenaren kiezen voor de ontheffing of de Gedragscode.

PERMANENTE TIJDELIJKE NATUUR

"Ons ideaal," zegt Bartelink, "is dat er overal en altijd tijdelijke natuur voorkomt – dat tijdelijke natuur iets permanents wordt. Daar bedoel ik niet mee dat tijdelijke natuur op een bepaalde plek permanent moet worden – integendeel –, maar dat er door heel Nederland heen altijd tijdelijke natuur is, op steeds wisselende plekken. Zo blijft er altijd ruimte voor pionierssoorten."

Dat gaat niet vanzelf, beseft Bartelink. "In de eerste plaats moeten we blijven samenwerken. We hebben daarom een nieuwe coalitie gevormd, die de aanpak verder gaat uitdragen. Het is daarnaast van groot belang om de opgedane kennis en expertise te behouden en toegankelijk te maken. Onze website wordt daarvoor een belangrijk platform. Maar het allerbelangrijkste is om het idee verder uit te dragen, om mensen enthousiast te maken en te laten zien dat het werkt, dat het meerwaarde heeft. Uiteindelijk gaat het om bezieling – die moet je aanspreken... Het klinkt misschien raar, maar het is een grote uitdaging om ook overheden zoals gemeenten te overtuigen van de kansen van Tijdelijke Natuur. Dat is belangrijk omdat gemeenten een goede ambassadeur kunnen zijn naar het bedrijfsleven en lokale natuurorganisaties, maar ook omdat juist gemeenten veel braakliggende bouwgrond in bezit hebben."

EEN KLEINE GESCHIEDENIS VAN EEN INNOVATIE

Het idee voor Tijdelijke Natuur ontstond in 2004, tijdens de hoogtijdagen van de economische groei. Ook toen lag in Nederland zo'n 35.000 hectare grond soms wel jarenlang te wachten op zijn nieuwe bestemming. ARK Natuurontwikkeling en Bureau Stroming, twee innovatieve natuurorganisaties, constateerden in gesprekken met InnovatieNetwerk dat gemeenten en projectontwikkelaars probeerden te voorkomen dat zich op die braakliggende bouwkeuzen natuur kon ontwikkelen. Dat deden ze omdat ze bang waren dat hun toekomstige bouwplannen door de Flora- en Faunawet vertraagd zouden worden. De wettelijke bescherming voorkwam juist dat natuur zich kon ontwikkelen. Het antwoord was even paradoxaal: stimuleer de ontwikkeling van tijdelijke natuur door toe te staan dat die natuur ook weer 'opgeruimd' kan worden.

Samen met het InnovatieNetwerk stapten ARK en Stroming naar het toenmalige ministerie van LNV, dat het idee na enige aarzeling omarmde. Toch duurde het jaren voordat het idee in de praktijk kon worden gebracht. Eerst moest aangetoond worden dat tijdelijke natuur – inclusief het later weer verwijderen van die nieuwe natuur – per saldo positief was voor de natuur (en dat bleek het te zijn). Ook moest een juridisch waterdichte manier worden gevonden om te regelen dat grondeigenaren geen problemen zouden krijgen als zij daadwerkelijk hun terreinen gingen ontwikkelen. Die regeling kwam er in 2009, met de Beleidslijn Tijdelijke Natuur, die een ontheffing van de Flora- en Faunawet mogelijk maakte. Het Havenbedrijf Amsterdam was de eerste grondeigenaar die nog datzelfde jaar een ontheffing aanvraagde. Toen de ontheffing in 2011 bij de rechter standhield, volgden meer grondeigenaren het voorbeeld. De gezamenlijke initiatiefnemers ondertekenden een paar maanden later de Green Deal Tijdelijke Natuur. Na vier jaar praktijkervaring is de innovatie volgegroeid en klaar voor de praktijk, niet alleen in Nederland, maar ook in de rest van Europa.